

The legal nature of crypto-currency and blockchain technology as an object of digital property

Yakubov Akhtam¹

Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2021

Received in revised form

15 December 2022

Accepted 20 January 2022

Available online

15 February 2022

Keywords:

рақамли мулк,
криптовалюта,
блокчейн технологиялар,
рақамлаштириш,
ахборот технологиялари

ABSTRACT

The subject of research in this article is the theoretical and practical aspects of the legal qualification of digital property - digital online objects, cryptocurrencies, blockchain technologies, etc. in Uzbekistan and abroad. Digital property is viewed through the prism of the concept of "asset" / "economic asset", fixed in domestic and foreign legislation and doctrine.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss1/S-pp1-12>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Рақамли мулк объекти сифатида крипто-валюта ва блокчейн технологияларнинг ҳуқуқий табиати

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

рақамли мулк,
криптовалюта,
блокчейн технологиялар,
рақамлаштириш,
ахборот технологиялари.

Ушбу мақоланинг тадқиқот мавзуси – Ўзбекистон ва хорижий давлатларда рақамли мулк - рақамли онлайн объектлар, криптовалюталар, блокчейн технологиялари ва бошқаларни ҳуқуқий таснифи, назарий ва амалий жиҳатлари ташкил қилади. Рақамли мулк маҳаллий ва хорижий қонунчилик ва доктринада мустақамланган "актив"/"иқтисодий актив" тушунчаси нуқтаи назаридан кўриб чиқилади.

¹ PhD, independent researcher, Tashkent State University of Law, Director, Center for professional training of lawyer's by international standards under Tashkent State University of Law. Tashkent, Uzbekistan.

Правовая природа криптовалюты и технологии блокчейн как объекта цифровой собственности

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

цифровая собственность,
криптовалюта,
технология блокчейн,
цифровизация,
информационные
технологии.

Предметом исследования в настоящей статье выступают теоретические и практические аспекты правовой квалификации цифровое собственности – цифровых онлайн объектов, криптовалют, блокчейн технологий и др. в Узбекистане и за рубежом. Цифровое собственность рассматривается сквозь призму понятия «актив» / «экономический актив», зафиксированных в отечественном и зарубежном законодательстве и доктрине.

Криптовалюта борасида мамлакатимизда дастлабки норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиши мазкур соҳанинг ривожланишига замин бўлиб ҳизмат қилади. Мазкур масалалар Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 июлдаги «Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3832-сон қарори, 2018 йил 2 сентябрдаги «Ўзбекистон Республикасида крипто-биржалар фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида» ПҚ-3926-сон қарори ва мазкур ҳужжатлар ижроси юзасидан Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Лойиҳа бошқаруви миллий агентлигининг 2019 йил 21 январдаги 16-сон қарори билан тасдиқланган «Крипто-биржалар фаолиятини лицензиялаш тартиби тўғрисида»ги низом (рўйхат рақами 3127)да акс этган бўлсада, унда асосан мазкур фаолият билан шуғулланиш тартибини белгиловчи, маъмурий қоидалар йиғиндисини ифодалаганлиги сабабли, шуниндек ушбу маъмурий ҳуқуқий масалалар мустақил тадқиқот объекти доирасида ўрганилиши зарур деган ҳулосага келиниб, ушбу қонун ҳужжатларига батафсил тўхталмадик.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш Концепциясида ҳам фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларда ахборот-коммуникация технологияларни қўллашнинг ҳуқуқий асосларини шакллантириш, хусусан, крипто-активлар, шу жумладан майнинг айланмасини ривожлантириш электрон майдончалар орқали харидларни амалга ошириш бўйича имкониятларни кенгайтириш вазифаси қўйилган.

Энг қизиғи криптовалюта ва блокчейн технологиялари хали фуқаролик қонунчилигида муносабат объекти сифатида расман қайд этилмасдан туриб, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2011 йил 11 февралдаги «Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга оид ишлар бўйича суд амалиётининг айрим масалалари тўғрисида»ги 1-сон қарорига 2020 йил 3 июль санасида киритилган ўзгаришлар билан қарорнинг 3-бандида легаллаштириш объекти сифатида Фуқаролик кодексининг 169-моддасида назарда тутилган ҳар қандай мулк, шу жумладан, виртуал активлар (криптовалюта ва ҳ.к.) бўлиши мумкинлиги қайд этилган. Бундан кўринадики, жиноят ҳуқуқий муносабатлар бу борада анча илгарилаб кетган.

Эътибор берсак, «крипто-валюта» атамаси биринчи марта 2009 йилда Биткоин тўлов тизими яратилганда қўлланилган бўлиб, 2013 йил июл ойига қадар

Ripple дан бошқа барча крипто-валюта дастурлари Биткоин тизимининг очиқ манба кодига асосланган эди. 2013 йил июлдан сўнгг Next, Maastercoin, BitShares каби янги крипто платформалар пайдо бўла бошлаши натижасида мессенжерлар, савдо комплекслари, биржа савдоларида қўллаб-қувватланди. Бугунги кунда, бутун дунё бўйлаб ишлатиладиган ўндан ортиқ йирик крипто-валюталар мавжуд бўлиб, улар блокчейн технологиясига асосланган. Умуман олганда, крипто-валюталар сони мингдан ошади. Улар орасида энг машхури биткоин саналади.

Крипто-валюта ва биткоинни ҳуқуқий тартибга солиш масаласига мурожаат қилишдан олдин, бу ҳодисалар нима эканлигини ва уларни тартибга солиш заруриятини келтириб чиқарадиган сабабларни аниқлаш керак. Биткоин, R.Grinnberg томонидан таърифлангандек, бу рақамли, марказлаштирилмаган, қисман аноним (номаълум) валюта бўлиб, ҳукумат томонидан ёки бирон бир юридик шахс томонидан қўллаб-қувватланмайди, тенг ҳуқуқли (peer-to-peer) тармоқлар ва криптографияга асосланган ҳолда олтин ёки биржа товарларига алмаштирилмайди[1].

K.V. Tu ва M.W.Meredith фикрича, биткоин концепцияси ва виртуал валюта ва рақамли валюта каби бошқа муҳим тушунчалар ўртасидаги муносабатни аниқлаштириш керак. Виртуал валюта, қоида тариқасида, уларнинг яратувчилари томонидан назорат қилинадиган тартибга солинмаган рақамли пулларни англатади ва қоида тариқасида виртуал дунёда тўлов учун қабул қилинади[2].

Биткоин тизимини иқтисодий жиҳатларини таҳлил қилар экан, J. Brito, H.Shadab ва A.Castilloлар ушбу тизимни сиёсат ва ҳуқуқ олами учун ўзига хос чақирув эканлигини таъкидлаб ўтишади. Уларнинг фикрича, номарказлаштирилган тармоқ ва очиқ протоколга эга бўлган ҳеч қандай расмий юридик шахсларсизёки марказлашган серверларсиз ҳаракатланувчи қимматли қоғоз шакли келгусида ҳуқуқ олдида тартибга солиш нуқтаи назаридан мураккаб саволлар қўйиши табиий[3]. Биткоин ва крипто-валютани технологияларини иқтисодий ва ҳуқуқий жиҳатлари бир қатор МДХ давлатлари олимлари томонидан ҳам сўнгги йилларда тадқиқ қилинмоқда[4].

Адабиётларда ва қонунчиликда криптовалютага расмий, ягона таъриф мавжуд бўлмаганлиги сабабли унга қуйидагича таъриф беришни лозим, деб топдик. Криптовалюта – бу тўлиқ автоматик режимда ишлайдиган, марказлаштирилмаган тўлов тизими томонидан таъминладиган, мустақил, ўзаро ҳисоб-китобларни юритишда мақсад қилган, рақамли-электрон валютанинг бир туридир. У алмашинув операцияларида валютага паралель восита сифатида ишлатиладиган, шифрланган, тартибга солинмаган рақамли актив.

Криптовалюта ҳеч қандай жисмоний шаклга эга бўлмайди ва фақат маълумотлар кўринишида электрон тармоқда (тизимда) – блокчейнда мавжуд бўлади. Криптовалюта орқали ҳисоб-китоб қилиш электрон почта ёки шу каби воситалар ёрдамида эркин алмашиш билан амалга оширилади ҳамда шунинг учун банк орқали содир бўладиган комиссиялар ва воситачилик йиғимларидан ҳоли бўлиб, уни амалга оширишда тарафлар эркинининг мустақиллиги ва вақтдан ютиши билан афзалдир.

Илмий тадқиқотларда биринчи марта Биткоин тушунчаси ва унга мос келадиган блокчейн технологияси 2008 йилда Сатоши Накамото (S.Nakamoto) томонидан “Биткоин: электрон пиринг пул тизими” мақоласида тилга олинган эди[5]. Мазкур тадқиқотчи ва бошқалар томонидан сўнгги йиллар ушбу соҳада бир

қатор тадқиқот ишлари ҳам эълон қилинганлигини кўрсатиб ўтиш зарур[6]. Т.І. Kiviat томонидан 2015 йилда эълон қилинган тадқиқот ишида блокчейн транзакцияларни ҳуқуқий тартибга солиш, унда биткойнларни тутган ўрни, уларни халқаро савдо объекти сифатидаги ўрни таҳлил қилинган[7].

Мазкур соҳада илмий тадқиқотлар ўн йиллар давомида амалга оширилаётган бўлсада, ушбу соҳа мамлакатимиз ва МДХ давлатлари учун янги ҳуқуқий тадқиқот объекти ҳамда ҳуқуқий муносабат саналади. Шу боис, ушбу ҳозирги кунга қадар мамлакатимизда ва қолаверса МДХ давлатлари орасида ҳам крипто-валютадан тўлов воситаси сифатида фойдаланишга рухсат йўқ, аммо таъқиқ ҳам мавжуд эмас. Фуқаролик муомаласи объекти сифатида ҳам гарчанд таъқиқ бўлмасада, расмийлаштириш учун ҳуқуқий асос мавжуд эмас.

Бизнингча ушбу ҳолат турли хил омиллар билан боғлиқ эканлигини қайд этиш зарур. Хусусан, крипто-валютани тўлов воситаси сифатида жорий этиш бир гуруҳ олимларнинг фикрига кўра, мамлакатда пул айланишига путур етказиши ва Марказий банкнинг монополиясининг йўқолишига, пировард натижада пул-кредит сиёсатини назорат филиш имкониятини сусайишида намоён бўлиши мумкин[8].

Ҳозирги вақтда крипто-валюта ва тегишли атамалар таърифлари асосан миллий ва халқаро молиявий институтларнинг маълумот ҳужжатларида мавжуд. Айрим хорижий мамлакатлар технологик бетарафликка асосланган ҳолда “крипто-валюта” сўзининг ўрнига “виртуал валюта” таърифидан фойдаланишган.

Бугунги кунда мавжуд бўлган таърифларнинг умумийлиги, битта юрисдикция доирасида виртуал валютанинг айланиши натижасида вужудга келадиган турли хил ҳуқуқий муносабатлар учун уни “хусусий пул”, мулк ҳуқуқи, товарлар, активлар ва тўлов воситалари сифатида таснифлашга имкон беради. Виртуал валютадан фойдаланган ҳолда амалдаги солиқларни тартибга солиш кўп мамлакатларда ушбу тамойилга асосланади[9].

Бугунги кунда, ҳар хил юрисдикциялар орасида ҳам, бир юрисдикция доирасида ҳам виртуал валютанинг табиатини аниқлаш учун ягона ёндашув мавжуд эмас эди. Европа Иттифоқи ва англо-саксон давлатларида крипто-валютанинг ҳуқуқий режими билан боғлиқ муносабатларга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлишмоқда. Хусусан, АҚШ Ҳазначилик департаменти таъкидлашича, виртуал валюта баъзи бир жамоаларда реал валютага ўхшаб ишлатиладиган воситадир. Шу билан бирга, виртуал валюта реал валютага хос бўлган барча хусусиятларга эга эмас. Виртуал валюта ҳар қандай юрисдикцияда қонуний тўлов воситаси эмас. Конвертация қилинадиган виртуал валюта ҳақиқий валютани ўрнини босади ёки ҳақиқий валютага тенг қийматга эга бўлади[10].

Халқаро валюта жамғармасининг таърифига кўра, виртуал валюта – бу хусусий ишлаб чиқувчилар томонидан чиқарилган ва ўз ҳисоб-китоб тизимида асосланган ҳисоблаш бирлиги сифатида кўрсатилган рақамли шаклда ифодаланган қиймат эквиваленти. Виртуал валютани сақлаш ва сотиб олиш мумкин[11].

Виртуал валюта қийматнинг рақамли ифодаси бўлиб, жамғариш ва ҳисоб бирлиги сифатида ишлатилади. Баъзи бир жамиятларда виртуал валютани гарчи у ҳақиқий валютанинг хусусиятларига эга бўлмаса ҳам ҳақиқий валютага ўхшаб ишлатиш мумкин[12]. Ушбу ҳолат виртуал пул ва электрон пул ўртасидаги асосий

фарқ бўлиб, рақамли технологиялар ёрдамида пул маблағларини ўтказиш механизмини таклиф қилади[13].

Хитойда эса крипто-валюта, виртуалвалюта каби масалаларда хавотир ҳам мавжудлигини қайд этилди. Хитой Марказий банки раиси ўринбосари Пан Гуншэннинг фикрича, биткоин эртами ёки кечми, барибир йўқ бўлиб кетади[14].

М.Р. Ponsford томонидан ўтказилган тадқиқотларда Хитой, Канада ва АҚШда ушбу давлатларда биткоинни ҳуқуқий тартибга солиш бўйича қўйилган чекловлар, давлатнинг ушбу соҳадаги сиёсатининг таҳлил қилинган бўлиб, бундай сиёсатга асосий сабаб сифатида давлатнинг молиявий назоратни ва олтин валюта захирасини шакллантириш бўйича тутган йўли эканлигини қайд этади[15].

Давлатлар томонидан ушбу масалада аниқ ҳуқуқий ечим ёки қараш шаклланишига қадар, 2017 йилда “Биткоинни харид қилиш” қидирув сўрови Google Trends’да “олтин сотиб олиш” индексини ортда қолдирди. “Биткоин сотиб олиш” сўровининг қидирув индекси крипто-валютага оид янгиликлар фониди 100 баллга етди, “олтин сотиб олиш” индекси эса 74 баллик кўрсаткичда тўхтаб қолган[16].

Бундан келиб чиқадики, яқин келажакда мамлакатимизда ҳам крипто-валютанинг ҳуқуқий режими масаласини ҳал қилишга доир муаммолар олдимизда турибди. Мисол учун, 2020 йилда айнан Бош прокуратура ҳузуридаги Департаментнинг Мирзо Улуғбек тумани бўлими томонидан ўтказилган терговга қадар текширувда, фуқаро М.А. ноқонуний даромад орттириш мақсадида валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда ўтказиш билан шуғуллангани аниқланди. У 2019–2020 йилларда интернет тармоғидаги Telegram каналида фуқароларга 3 млн. АҚШ доллари миқдоридаги криптоактивлар кўринишидаги маблағларни айирбошлаш орқали хорижий давлатлар фуқаролари билан чет эл валютасини ўтказиб келгани, “Bitcoin” олди-сотдиси билан лицензиясиз шуғулланганлиги аниқланган. Ушбу шахсга нисбатан Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш) ва фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш билан жиноят иши қўзғатилиб, тергов ҳаракатлари ўтказилмоқда[17]. Бу каби ҳолатларни олдини олиш, крипто-валюта соҳасини фуқаролик-ҳуқуқий, халқаро хусусий ҳуқуқий тартибга солиш жараёнларини либераллаштириш заруратини тақозо этади.

Ҳуқуқий табиати нуқтаи назардан крипто-валюта бу – товарми, тўлов воситасими ёки ўзаро алмашинув воситасими деган саволларга жавоб топиш керак, деб ҳисоблаймиз.

Мазкур соҳадаги ҳорижий мамлакатлар тажрибасига назар ташар эканмиз 2015 йил ноябрь ойида Европа суди (European Court of Justice) Биткоинни товар сифатида эмас, балки валюта (тўлов воситаси) сифатида кўриб чиқиш кераклиги тўғрисида қарор қабул қилганлигини кўриш мумкин. Бундай ёндашув крипто-валюта тўлов амалга оширилганда тарафлардан бирида ҳеч бўлмаганда солиққа тортиш нуқтаи назаридан мажбурият вужудга келишига доир ёндашилганлигига гувоҳ бўлиш мумкин.

Л. В. Санникова ва Ю. С. Харитонованинг фикрига кўра, тарқатилган рўйхатга олишнинг моҳияти шунда намоён бўладики, рақамли битимларнинг тақсимланган реестри маълум бир режимда марказлашмаган тарзда сақланадиган, яратилган ва янгиланган рақамли ёзувларнинг маълум бир тизимлаштирилган маълумотлар базаси бўлиб кўринади[18]. Замонавий шароитда крипто-валютани

ривожлантиришнинг энг муҳим йўналишларидан бири уни фақат тўлов ва алмашинув воситаси сифатида эмас, балки, масалан, “акциялар” ёки “вексел” сифатида блокчейнда белгиланган ҳуқуқ (мажбуриятлар) сифатида фойдаланиш имкониятидир.

Бундан ташқари, биткоин ва умуман крипто-валюта қимматли қоғозми деган масала ҳам муҳим ҳисобланади. Ушбу соҳада Л.Ю.Ефимова томонидан чиқарилган хулосаларга кўра FINMA маълумотларига асосан, қимматли қоғозлар фақат инвестиция токенларини (белгиларини) тан олиши мумкин. Амалий қўлланмада ҳақиқий тўлов белгиларининг қимматли қоғозлар сифатида тан олинмаслиги ҳақида аниқ хулоса мавжуд. FINMA маълумотларига кўра, Bitcoin ёки Ethereum каби тўлов турлари ҳозирда қимматли қоғозлар сифатида қаралмайди[19].

Эркин ахборот алмашиш, мамлакатлар ва қитъалар чегаралари бўйлаб ҳаракат қилиш, халқаро савдо, шу жумладан Интернет савдоси – бу объектив ҳақиқатдир. Шу муносабат билан ушбу соҳадаги халқаро шартномалар рақамли муҳитда барча мамлакатлар учун мақбул бўлган ягона стандартлар ва хулқ-атвор қоидаларини ўз ичига олиши керак[20].

Ўзбекистон қонунчилиги учун крипто-валюта фаолиятини тартибга солиш бўйича Европа тажрибаси муҳим аҳамиятга эга. Европа Иттифоқида рақамли иқтисодиётни шакллантириш ва ривожлантиришнинг дастлабки босқичларида ICO рухсат бериш сиёсати, агар улар пул ювишга қарши сиёсат ва “мижозингизни билиш” (AML/KYC) ва тадбиркорлик фаолиятининг асосий талабларига мос келадиган бўлса, устувор йўналиш сифатида тан олинди.

Блокчейн технологияларидан фойдаланганда шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш йўлидаги муҳим қадам бу Европа парламенти ва Европа Иттифоқи Кенгашининг 2016/679-сонли GDPR (General Data Protection Regulation – Маълумотларни ҳимоя қилишнинг умумий қоидалари) Регламенти[21].

Буюк Британияда ICO нинг тартибга солинмайдиган хусусияти тўғрисида сармоядорларга огоҳлантириш эълон қилинди, шу билан бирга Буюк Британия молиявий назорат бошқармаси таъкидлашча, ҳатто виждонан иш тутган тақдирда ҳам, сармоядорлар ICO бизнес моделларининг ҳали ҳам экспериментал табиати туфайли барча пуллари йўқотишлари мумкин.

Шунга ўхшаш огоҳлантириш Германиянинг молиявий назорат органи томонидан чиқарилди ва Германияда ICO га нисбатан махсус норматив талаблар мавжуд эмас, чунки у банк қонунчилиги, инвестициялар, қимматли қоғозлар савдоси, тўлов хизматлари ва эмиссия проспектлари нормаларини тақсимлаш назорати тўғрисидаги қонунчилик билан тартибга солинади. Бир қатор мамлакатларда (масалан, Португалия, Испания, Италияда) ICO га бутунлай рухсат этилган, Хитой ва Македонияда эса қатъиян тақиқланган.

Крипто-валютани ҳуқуқий тартибга солишни белгилаган давлатлар бугунги кунда асосан қуйидаги соҳаларда ҳуқуқий тартибга солишни жорий қилишга интилоқда:

1) легаллаштириш ва терроризмни молиялаштиришнинг олдини олишга қаратилган чора-тадбирларни жорий этиш;

2) давлатнинг динамик ривожланаётган виртуал валюталар бозорига тўғридан-тўғри муносабатининг энг машхур чораси бўлмиш Аргентина, Филиппин, Япония ва АҚШ тажрибаси шуни кўрсатадики, виртуал валюталар

билан бошқа ҳисоб-китоб операциялари иштирокчилари сифатида фаолият юритувчи виртуал валюта ва юридик шахсларни айирбошлаш бўйича операторларни мижозингизни билинг know your customer (KYC) тартибини жорий қилиш, битимларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиши ва миллий юрисдикциянинг обрўсини пасайтириш хавфини камайтириш учун бошқа чораларни кўриш мажбуриятини юклаш;

3) виртуал валютадан фойдаланган ҳолда ҳисоб-китобларни солиққа тортиш тизимини ривожлантириш (Япония, Европа Иттифоқи мамлакатлари, Бразилия, АҚШ), виртуал валюта билан айирбошлаш операцияларини амалга ошириш (Япония, Европа Иттифоқи мамлакатлари), виртуал валютани майнинг бўйича фаолиятни амалга ошириш (фуқароларнинг ўз – ўзини иш билан таъминлашдан олинган даромад-Буюк Британия, Швеция, АҚШ);

4) мижозлар олдида жавобгарликни оширишга қаратилган валюта операциялари ва виртуал валюталар билан бошқа биржа операцияларини тартибга солиш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш орқали миллий юрисдикциянинг обрўсини йўқотиш хавфини камайтириш. Хусусан, биржа фаолиятининг молиявий таъминоти, операцияларнинг киберхавфсизлигини таъминлаш, биржа операциялари операторлари томонидан мижоз томонидан низоларни ҳал қилишнинг махсус муқобил механизмларидан (Филиппин, Япония) фойдаланиш имконияти ҳақида гап бормоқда.

Н.В.Макарчук қайд этганидек, “крипто-валюталарнинг ҳуқуқий режими кўриб чиқиладиган муносабатларнинг предметли таркибига тегишли оммавий ҳуқуқий чекловларни, шунингдек, крипто-валютадан фойдаланаётган шахсларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини (крипто-валютадан фойдаланиш турларини белгилаш) назарда тутиши (таъминлаши) керак”[22]. А.В.Михайлов тўғри таъкидлаганидек, крипто-валютанинг муайян камчиликлари эмиссия марказининг йўқлиги, яъни эмитент томонидан валютанинг классик таъминотининг йўқлиги деб тан олиниши мумкин[23].

Ҳозирги вақтда биткоин товарлар ва хизматлар учун тўловларни амалга ошириш учун ишлатилади, аммо дунё бўйлаб чекланган миқдордаги дўконлар тўлов учун биткоинларни қабул қилишади. Кўпгина молиявий нашрлар вақти-вақти билан биткоинлар “янги олтин” деб даъво қилишмоқда[24]. Биткоин ички қийматга эга эмас[25], унинг қиймати рекорд вақт ичида сезиларли даражада ўзгариши мумкин, бу бизга ушбу икки ҳодисани моҳиятан эквивалент деб тан олишга имкон бермайди, деган қарама-қарши фикрлар ҳам мавжуд[26].

Крипто-валюта бизнесининг манфаатларини ифода этиш ва ҳимоя қилиш учун давлат томонидан қўллаб-қувватланадиган нодавлат ўзини ўзи тартибга солувчи ташкилотни яратишни рағбатлантириш керак. Бундай ташкилот крипто-валюта фаолиятини тартибга солиш учун зарурдир[27].

Ушбу фикрларга қўшилган ҳолда қайд этиш зарурки, замонавий технологиялар асосида ривожланаётган муносабатларнинг мураккаблиги ва хилма-хиллигини ҳисобга олган ҳолда, давлат ушбу муносабатларнинг дастлабки даврларда аниқ даражада ҳал қила олмаслиги мумкин, шунинг учун рақамли электрон тизим доирасида муносабатларни тартибга солишнинг асосий воситаси ўз-ўзини бошқариш воситаси бўлиши керак, яъни ривожланаётган муносабатларнинг аксарияти унинг иштирокчилари томонидан ҳал қилиниши керак.

Крипто-валюта бозорлари тизимини бошқариш бўйича бир қатор ривожланган давлатлар тажрибаси, жумладан Буюк Британия[28], Сингапур[29], Украина ва хорижий тажрибанинг қиёсий таҳлили[30], Канада, Швейцария, Жанубий Кореянинг бу борадаги амалиёти таҳлили[31], пул-кредит тизимида биткоин ва уни марказлашган ёки номарказлашган тарзда ҳуқуқий тартибга солишни аҳамияти[32] ҳақида сўнги ўн йилликда турли тадқиқотлар эълон қилингани ҳам ушбу соҳани ҳуқуқий тартибга солиш объекти сифатида янги ҳодиса эканлигини далолатидир.

Виртуал валюталарни белгилашда давлатлар нуқтаи назарларининг умумийлиги шундаки, умумий амалиётга кўра виртуал валюта фиат электрон пулларига ўхшамаслиги билан изоҳланади.

Давлат томонидан тартибга солиш доирасида крипто-валюталарнинг ҳуқуқий мақомини белгилаш бўйича ўтказилган таҳлиллар натижасида бир нечта асосий ёндашувлар мавжудлигини аниқлашга ҳаракат қилдик. Буларга:

- крипто-валюта тўлов воситаси бўлган валюта (рақамли ёки виртуал валюта, фиат валютанинг аналог, пул) сифатида;
- крипто-валюта универсал молиявий восита сифатида;
- крипто-валюта товар (мол-мулк, актив, мулк) сифатида;
- крипто-валюта суррогат сифатида;

Таҳлил натижаларига асосланиб, биз крипто-валютага хос бўлган ва унинг мақомини аниқлаш учун катта аҳамиятга эга бўлган бир қатор асосий хусусиятларни ажратиб кўрсатамиз.

Крипто-валюта бирон мажбурият сифатида ҳаракат қилмайди. У ҳеч қандай моддий объект билан таъминланмаган ва унинг қиймати фақат бозор иштирокчиларининг тахминларига асосланади. Крипто-валютага нисбатан ликвидликни чеклаш муаммоси мавжуд эмас. Валютанинг якуний миқдори олдиндан маълум ва ҳар бир янги блокнинг яратилиши мураккаб математик муаммоларни ҳал қилиш билан бирга келади, бу эса валюта таклифининг ўсиш тезлигини сунъий равишда чеклашга олиб келади.

Бугунги кунда мавжуд бўлган крипто-валюталар рўйхати жуда кенг ва уларни қонуний мустақамлаш учун крипто-валюталарнинг бутун мажмуасини таснифлаш керак. Шундай қилиб, крипто-валюта тоифаси учта гуруҳни ўз ичига олади.

Биринчи гуруҳ: тўлов воситаси, тўплаш (жамғариш) ва айирбошлаш воситаси сифатида ишлатиладиган крипто-валюталар. Кўпинча, ушбу гуруҳ крипто-валюталари инвестиция воситаси сифатида ишлатилади (Bitcoin, Bitcoin-cash, Dash, Ripple, Litecoin, Eteherium ва бошқалар).

Иккинчи гуруҳ: Initial Coin Offering (бундан кейин - ICO) натижасида олинадиган крипто-валюта токенлари. Ушбу гуруҳнинг крипто-валюталари бонус сифатида тўлов воситаси, тежаш (жамғарма) ва айирбошлаш воситаси сифатида ишлатилади. Иккинчи гуруҳнинг крипто-валюталарини инвестиция воситаси сифатида ишлатиш жуда кам учрайди (STRAT, IOT, Waves ва бошқалар).

Учинчи гуруҳ: тўлов воситаси, жамғарма (тежаш) ва айирбошлаш воситаси сифатида тақсимланмаган ва инвестиция воситаси сифатида фойдаланилмайдиган (TRUMP-COIN ва бошқалар) токенлар ва крипто-валюталар киради.

Юқорида айтиб ўтилганидек, крипто-валютанинг асосий хусусияти унинг яратилишининг асосий технологияси блок ёки тақсимланган рўйхатга олиш технологиялари ҳисобланади.

Ўзбекистон ҳуқуқ тизими учун ушбу ҳодисалар янги саналади. Шу боис ҳам миллий ҳуқуқ соҳасида ҳали ҳам ягона ҳуқуқий тушунчалар ва виртуал валютанинг муомаласи учун аниқ механизм мавжуд эмас. Миллий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тайёрлашда, биринчи навбатда, қуйидаги асосий тушунчаларнинг мазмунини аниқлаш ва категория аппаратини шакллантириш зарурати пайдо бўлади: краудфаундинг, майнер, токен, ICO лойиҳалари, суррогат пул, крипто-валюта, виртуал валюта ва бошқалар. Кейин крипто-валютани чиқариш ва уни сотишнинг қонуний механизми белгилаш керак.

Бизнингча, крипто-валюта қонун даражасида тўғри мустаҳкамланиши учун, уни пул билан аниқламаслик керак. Крипто-валюта бирор бир давлатнинг валютаси ҳисобга олинмайди. Электрон пул ҳам крипто-валюта сифатида баҳоланиши унчалик тўғри эмас.

Ўзбекистон шароитида янги рақамли иқтисодиётга ўтиш бўйича кўриляётган чора-тадбирлар, глобал пандемия шароитида жамиятни барча соҳаларини рақамли электрон тизим муносабатларига ўтказилиши, ушбу соҳани либераллаштиришни янги босқичга олиб чиқиш заруратини вужадга келтирмоқда, дейишга тўлиқ асосларимиз етарлидир. Унутмаслик зарурки, крипто-валютани марказлаштирилмаганлиги ва анонимлигини ҳисобга олган ҳолда, ундан келиб чиқадиган муносабатларни айнан давлат томонидан марказлаштирилган тарзда ҳуқуқий тартибга солишни жорий қилиш жуда мураккаблигини ҳам тан олиш зарур.

Шундай қилиб, ҳозирги вақтда давлатлар рақамли электрон тизим доирасидаги муносабатларни самарали тартибга солиш учун маълум имкониятларга эга деган хулосага келишимиз мумкин. Ушбу соҳани ҳуқуқий тартибга солиш бўйича бир нечта йўналишларни ажратиб кўрсатишимиз мумкин.

Биринчи, келажакда биткоин ва бошқа крипто-валюта бутунлай тақиқланиши мумкин. Бу энг замонавий ва либерал бўлмаган вариант, аммо бу мавжуд, чунки крипто-валюта, ўз моҳиятига кўра, кибер фирибгарликдан бошлаб, терроризмни молиялаштириш ва пул ювиш билан тугайдиган жиноятлар қуроли сифатида катта хавф туғдиради. Бироқ, крипто-валюта бўйича расмий тақиқ бу тарзда биткоинлар билан операциялар тўхтайти дегани эмас. Шунинг учун ҳар қандай ҳолатда ҳам бу йўналиш самарасиз ва имконсиз бўлиши мумкин.

Иккинчи, замонавий шароитда крипто-валютани ривожлантиришнинг энг муҳим йўналишларидан бири уни фақат тўлов ва алмашинув воситаси сифатида эмас, балки, қимматли қоғозлар ўрнида масалан, “акциялар” ёки “вексел” сифатида блокчейнда белгиланган ҳуқуқ (мажбуриятлар) сифатида фойдаланиш имконияти ҳақида ўйлаш вақти келган.

Учинчи, крипто-валюта устидан кенг қамровли давлат назоратини ўрнатиш техник ва ҳуқуқий жиҳатдан имкони йўқлигини инобатга олган ҳолда, кўпгина давлатлар тажрибасидан келиб чиқиб, ушбу соҳада ўз-ўзини бошқариш институтига устувор аҳамият берилиши юқори самара беради.

Тўртинчи, крипто-валюта устидан давлат назоратини тўлиқ ўрнатишнинг мумкин эмаслиги баъзи савдо ва электрон жараёнларни қисман тақиқланишига тўсқинлик қилмаслиги мумкин. Жумладан, фирибгарлик ҳолатларининг олдини

олиш учун биткоинлар билан товарлар учун тўлаш; айрим соҳаларда, масалан, солиққа тортишда давлат назоратини жорий этиш имконияти ҳам бундан мустасно эмас.

Бешинчи, Ўзбекистонда ҳам янги молиявий технологиялар пайдо бўлиши билан ушбу соҳада ҳуқуқий муҳитни шакллантириш, ўз фаолиятида крипто-валютадан фойдаланган ёки фойдаланишни режалаштирган бизнес ва жамоатчилик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадларига хизмат қилиши керак.

Шундай қилиб, қуйидаги асосий тартибга солиш блокларини ажратишни тавсия этамиз.

– ушбу ҳодисанинг иқтисодий моҳиятини ҳисобга олган ҳолда, қонунчилик даражасида крипто-валюта, токен тушунчаларини таърифини белгилаш;

– “айирбошлашнинг асосий иқтисодий контури”ни, яъни крипто-валютани миллий сўм ва хорижий валютага алмаштириш йўли орқали крипто-валютани ҳуқуқий тартибга солишни шакллантириш.

Хулоса қилиб айтганда, қайси устувор йўналиш асосий деб тан олинса ҳам ушбу соҳани ҳуқуқий жиҳатдан самарали тартибга солишда крипто-валютадан фойдаланган ҳолда содир этиладиган жиноятларга қарши чоралар кўриш орқали жамоатчилик манфаатларини таъминлаш билан бир қаторда валюта биржаларида хусусий инвесторлар ва мижозларнинг манфаатларини ҳимоя қилишни бирлаштирилиши заруратидан келиб чиқиши керак.

Шу билан бирга, бизнингча ушбу янги иқтисодий ва ҳуқуқий феноменлар келгусида дунё иқтисодиётнинг ўсиши ва инновацияларни ривожлантириш учун қулай замин яратиши мумкин.

Адабийтлар рўйхати

1. Grinberg, R., Bitcoin: An innovative alternative digital currency. Hastings Sci. & Tech. LJ, 4, 2012. p.159.

2. Tu, K.V. and Meredith, M.W., Rethinking virtual currency regulation in the Bitcoin age. Wash. L. Rev., 90, 2015. p.271.

3. Brito, J., Shadab, H. and Castillo, A., Bitcoin financial regulation: Securities, derivatives, prediction markets, and gambling. Colum. Sci. & Tech. L. Rev., 16, 2014. p.144.

4. Rustem, M., Sergey, K., Anastasia, K., Muhamat, G., Venera, G. and Aleksey, K., 2019, October. Problems of Legal Regulation of Cryptocurrencies. In 2019 12th International Conference on Developments in eSystems Engineering (DeSE) (pp. 956-959). IEEE.; Hrudnytskyi, V., Chornous, Y., Denysenko, S., Turkot, O. and Sikorskyi, O., Legal regulation of cryptocurrency turnover in Ukraine and the EU. 2019.

5. Nakamoto, S., Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. 2008.

6. Nakamoto, S., Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. Manubot. 2019; Lemieux, P., Who Is Satoshi Nakamoto?. Regulation, 36(3), 2013. P.14. Popper, N., Decoding the enigma of Satoshi Nakamoto and the birth of Bitcoin. The New York Times, 2015.15.

7. Kiviat, T.I., 2015. Beyond bitcoin: Issues in regulating blockchain transactions. Duke LJ, 65, p.569.

8. Егорова М. А. Биткоин как особый вид криптовалюты: понятие, значение и перспективы правового регулирования в предпринимательской деятельности. Актуальные проблемы российского права. 2019. № 6 (103) июнь

9. В.К.Шайдуллина. Криптовалюта как новое экономико-правовое явление. Вестник университета № 2, 2018. – С. 137-142.

10. Department of the Treasury Financia Crimes Enforcement Network Guidance FIN-2013-G001: <https://www.fincen.gov/sites/default/files/shared/FIN-2013-G001.pdf>.

11. He, D., Habermeier, K.F., Leckow, R.B., Haksar, V., Almeida, Y., Kashima, M., Kyriakos-Saad, N., Oura, H., Sedik, T.S., Stetsenko, N. and Yepes, C.V., Virtual currencies and beyond: initial considerations. 2016.; Note, I.S.D., Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations. IMF Staff Discussion Notes, 16(03). 2016.

12. Internal Revenue Bulletin: 2014-16 : https://www.irs.gov/irb/2014-16_IRB.

13. Resolución 300/2014. Monedas Virtuales <http://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/230000-234999/231930/norma.htm>.

14. <https://kun.uz/57577727?q=%2Fuz%2F57577727>

15. Ponsford, M.P., 2015. A comparative analysis of bitcoin and other decentralised virtual currencies: legal regulation in the People's Republic of China, Canada, and the United States. HKJ Legal Stud., 9, p.29.

16. <https://kun.uz/39016549?q=%2F39016549>

17. <https://kun.uz/news/2020/06/20/toshkentda-bitkoin-savdosi-bilan-poqonuniy-shugullangan-shaxslar-faoliyatiga-chek-qoyildi>

18. Санникова Л. В., Харитонов Ю. С. Цифровые активы и технологии: некоторые правовые проблемы выработки понятийного аппарата // Право и цифровая экономика. — 2018. — №1. – С. 71-76.

19. Ефимова Л. Г. Некоторые аспекты правовой природы криптовалют // Юрист. 2019. № 3.

20. Егорова М. А. Биткоин как особый вид криптовалюты: понятие, значение и перспективы правового регулирования в предпринимательской деятельности. Актуальные проблемы российского права. 2019. № 6 (103) июнь

21. Регламент Европейского Парламента и Совета Европейского Союза 2016/679 от 27 апреля 2016 г. О защите физических лиц при обработке персональных данных и о свободном обращении таких данных, а также об отмене Директивы 95/46/ЕС (Общий Регламент о защите персональных данных). OJ, N L 119. 04.05.2016. Pp. 1—88.

22. Макаrchук Н. В. Публично-правовые ограничения использования криптовалют как способ минимизации возможных рисков цифровизации экономики // Право и цифровая экономика. 2018. № 1. – С. 22.

23. Михайлов А. В. Проблемы становления цифровой экономики и вопросы развития предпринимательского права // Актуальные проблемы российского права. 2018. № 11. – С. 71.

24. Srinivas, V., Dillon, D. and Zagone, R., Bitcoin: The new gold rush. Deloitte Center for Financial Services. 2014.

25. Amsden, R. and Schweizer, D., 2018. Are Blockchain Crowdsales the New 'Gold Rush'? Success Determinants of Initial Coin Offerings. Success determinants of initial coin offerings (April 16, 2018).

26. Klein, T., Thu, H.P. and Walther, T., Bitcoin is not the New Gold—A comparison of volatility, correlation, and portfolio performance. International Review of Financial Analysis, 59, 2018. pp.105-116.

27. Егорова М. А. Биткоин как особый вид криптовалюты: понятие, значение и перспективы правового регулирования в предпринимательской деятельности. Актуальные проблемы российского права. 2019. № 6 (103) июнь

28. Morency, D.S., 2018. Regulatory Implications of Cryptocurrency On The Bank Of England.

29. Lim, J.W., 2015. A facilitative model for cryptocurrency regulation in Singapore. In Handbook of Digital Currency (pp. 361-381). Academic Press.

30. Inshyn, M., Mohilevskyi, L. and Drozd, O., 2018. The issue of cryptocurrency legal regulation in Ukraine and all over the world: a comparative analysis. Baltic Journal of Economic Studies, 4(1), pp.169-174.

31. Michael, J., Cohn, A.L.A.N. and Butcher, J.R., 2018. Blockchain technology. The Journal, 1(7).

32. H. Nabilou. How to regulate bitcoin? Decentralized regulation for a decentralized cryptocurrency. International Journal of Law and Information Technology, 27(3), 2019. pp.266-291.